

70 år etter Tysklands invasjon av Polen, er forholdet mellom de to landene fortsatt preget av krigen. Det har særlig vist seg i konflikten om de såkalte *fordrevne*. Et planlagt dokumentasjonssenter for tvangsforflytninger av tyskere

Minnesmerke
Monumentet over de fordrevnes skjebne er en fakkellike som alltid brenner. Det er fra 1955 og står på Theodor Heuss Platz, vest i Berlin.

Foto: AXEL MAURUSZATZ/WIKIPEDIA

etter krigen har gitt kansler Angela Merkel hodepine foran valget i Tyskland 27. september.

Berlin. Tyskland planlegger et dokumentasjonssenter som forteller historien om de millioner av tyskerne som ble tvangsflyttet fra Øst-Europa, de fleste fra Polen og Tsjekia, etter andre verdenskrig. Polen synes ikke noe særlig om dette. Ikke liker de at tyskerne fremstilles som ofre, og de frykter også at historiske fakta blir fordreid. Med ujevne mellomrom spisses konflikten om de fordrevne til.

Tidligere i år toppet den seg igjen, i form av nok en personkonflikt omkring den konservative politikeren Erika Steinbach. Å la henne sitte i styret for stiftelsen som skal drive senteret, *Flucht, Vertreibung, Versöhnung* (Flukt, fordrivelse og forsoning) er som om Vatikanet skulle la seg representere i Israel av Holocaustfornekteren Richard Williamson, mente den tidligere polske utenriksministeren og konsentrasjonsleirfangen Wladyslaw Bartoszewski.

Det endte med at Steinbach trakk seg, og foreløpig står styreplassen tom.

Hett tema. Denne konflikten er et svært interessant eksempel på hvordan sporene fra krigen fortsatt preger dagens politikk. Situasjonen til de fordrevne er ikke bare et hett tema i forholdet mellom Tyskland og Polen, men har kanskje større innenrikspolitisk betydning i begge land.

Temaet tyske ofre har vært ansett som upassende, av gode grunner, både i og utenfor Tyskland. Men årene har gått, og dette er også en del av historien. Ikke minst ble temaet aktualisert etter Murens fall, da de fordrevne som hadde hatt tilhold i det østtyske diktaturet DDR, endelig også kunne snakke åpent om sin skjebne. Meningsmålinger har vist at de fleste tyskere grovt undervurderer hvor mange fordrevne som kom, og i følge historikeren Eva Hahn er det fortsatt mangelfull kunnskap blant fagfolk både når det gjelder tall, og hvem de var.

Selv opererer hun med 11 millioner fordrevne (Wikipedia med 14 millioner), og definerer dem som de tyskerne som mistet hjemmene sine øst for det nåværende Tyskland i tiden 1939 til 1949.

Tyskere som ofre.

Det evig omstridte temaet.

Fordrevet Millioner av mennesker ble drevet på flukt da Den røde armé kom på offensiven mot Tyskland. Bildet viser flyktninger fra Øst-Preussen - det nåværende Polen - i 1945.

Foto: SCANPIX

Fattige og utskjelt. De fleste av disse flyktet hals over hode mot slutten av krigen, etter hvert som Den røde armé rykket fremover. De fikk med seg ytterst få eiendeler, og havnet i et Tyskland som slett ikke ønsket dem velkommen. Landet lå delvis i ruiner, det var mangel på mat og andre ressurser, og millioner av fattige med underlige dialekter og rare skikker var det siste de ønsket seg.

Andreas Kossert har i boken *Kalte Heimat* skildret hvordan de fordrevne ble møtt med det vi ville kalt rasisme (sammenlignet med dyr, mobbet, bare tilgang til de dårligste jobbene osv), hadde det ikke vært for at de alle var tyskere.

Den engelske journalisten George Mikes skrev i 1952 at «det sannsynligvis er en heldig utvikling at det tyske rasehatet nå er vendt mot andre tyskere (...) tyskerne ser ut til å ha behov for å slippe ut en viss mengde rasehat, akkurat slik en bil må slippe ut giftig gass. Det er mye bedre at de slipper ut disse gassene på hjemmemarkedet».

Organisert. De fordrevne organiserte seg, og spilte en politisk rolle i etterkrigstiden. Men etter at paraplyorganisasjonen *Bund der Vertriebenen* (BdV) brøt med sosialdemokratene på grunn av liberaliseringen av forholdet til østblokken på slutten av 60-tallet, slet politikerne med å forholde seg til de ofte ekstreme standpunktene BdV representerte.

BdV har i dag to millioner medlemmer, og ledes av den tidligere nevnte kristeligdemokraten Erika Steinbach, som har stått for en normalisering, for eksempel ved at de har frafalt kravet om erstatning for tapte eiendom. At tyske myndigheter skal lage et dokumentasjonssenter om de fordrevnes historie, er hennes store hjertesak.

Hun har altså fått gjennomslag, partikollega og kansler Angela Merkel og hennes regjering har vedtatt et slikt senter, som skal ligge administrativt under det tyske historiske museet og fysisk nær Anhalter Bahnhof i Berlin.

Stiftelsen som skal drive senteret heter *Flukt, fordrivelse og forsoning*, og skal dokumentere ikke bare de tyske fordrevnes historie, men europeiske tvangsforflytninger generelt. Dette er et kompromiss for å gjøre senteret politisk spiselig, både innenrikspolitisk og for Polen.

En falsk fordreven. Kansler Angela Merkel og den polske statsministeren Donald Tusk snakker godt sammen, og Tusk har akseptert dokumentasjonssenteret – noe den forrige polske regjeringen ikke gjorde.

Men da Steinbach ble tildelt en plass i styret, ble det ramaskrik i Polen. Tyske aviser fremstilte dette som hysteriske reaksjoner fra Polens side, men når man går inn i saken, er det ikke vanskelig å skjønne hvorfor polakkene reagerer på Steinbach. Hun stemte mot anerkjennelse av Oder-Neisse-grensen i Bundestag i 1991, og mot at Polen og Tsjekia skulle bli EU-medlemmer.

For polakkene er hun dessuten en falsk fordreven. Hun er født i 1943 i nåværende Polen, der hennes far var i luftvåpenet i nærheten av Danzig/Gdansk. De reagerer også på hennes arrogante holdning, ved at hun snakker som om Polen overhodet ikke forhold seg til historien.

Men selvsagt har polakkene, som de fleste av oss, forståelse for de fordrevnes lidelser. To millioner polakker ble for øvrig selv fordrevet da grensene ble trukket etter krigen. Fra områder i det

I parti med Merkel Angela Merkel var gjest på årsmøtet til *Bund der Vertriebenen* i vår. Organisasjonens leder Erika Steinbach (t.v.) er partikollega med Merkel. Den tyske kansleren trenger den kontroversielle Steinbachs politiske støtte. Men Steinbachs hjertesak, et dokumentasjonssenter over fordrevne tyskere, håper Merkel å unngå som tema i valgkampen. 27. september er det valg i Tyskland. Foto: AXEL SCHMIDT, REUTERS/SCANPIX

Utskjelt Erika Steinbach er forhatt i Polen. Dette omslaget på et polsk nyhetsmagasin gikk verden rundt i 2003, og viser Steinbach i naziform på ryggen av daværende kansler Gerhard Schröder. Foto: AP/SCANPIX

som nå er Ukraina og Hviterussland ble de tvunget til å bosette seg i områdene som sto tomme etter de tyske fordrevne. På begge sider av den polsk-tyske grensen er det altså slik at de som i dag bor der, er uten historisk tilhørighet.

Politiske ekstremister. Men det som arter seg som en konflikt mellom to land er også symptomer på innenrikspolitiske prioriteringer. Tusk og Merkel er i grunnen enige, og Steinbach er en torn i øyet på dem begge. Hun gir vann på mølla til de mer ytterliggående krefter, både i Polen og Tyskland. I vårens EU-valgkamp i Polen ble hun og dokumentasjonssenteret igjen trukket frem som eksempel på tysk fiendtlighet av det høyrepopulistiske partiet til Kaczynsky-tvillingene.

I Tyskland anslår magasinet *Der Spiegel* at hun representerer mellom to og fire prosent av stemmene til Merkel. De tilhører hver sin fløy i det kristeligdemokratiske partiet, og i den sammenheng virker det ikke urimelig, slik en kilde på den polske ambassaden i Berlin fortalte, at Merkel selv ba Tusk om å gå hardt ut mot Steinbach – et initiativ som skal ha ført til de skarpe utsagnene fra den tidligere utenriksministeren og Tusks partikollega Bartoszewski.

Strategien førte uansett frem, Steinbach måtte trekke seg, og Merkel har i alle fall så langt fått oppfylt sitt ønske om at dette ikke skal være noe valgkampetema. Det tyske valget er 27. september, og etter dette blir sannsynligvis fremtiden til dokumentasjonssenteret og Steinbachs posisjon igjen satt på dagsorden.

Så får vi se hvor mye rabalder det blir.

Kilder: Andreas Kossert: «Kalte Heimat», Eva Siedler og Hans Henning Hahn: «Flucht und Vertreibung», Süddeutsche Zeitung, Der Spiegel, Wikipedia.de

fakta

De tidligere tyske østområdene og de fordrevne

» Betegnelse på de deler av Tyskland som lå øst for elvene Oder og Neisse. Bestod av områdene Schlesien, Pommern, Øst-Brandenburg, Posen, Vest-Preussen og Øst-Preussen.
 » En fjerdedel av det tyske riket innenfor grensene fra 1937 gikk tapt etter krigen. Polen overtok Pommern, Schlesien og den sydlige delen av Øst-Preussen. Sovjetunionen fikk Königsberg (Kaliningrad i dag) og den nordlige delen av Øst-Preussen.
 » Hele den tyske befolkningen ble etter den annen verdenskrig fordrevet fra Polen, Tsjekkoslovakia og Ungarn og fra de avstøtte områdene øst for Oder-Neisse-linjen. Under krigens slutfase og i årene nærmest etter ble den tyske befolkningen øst for Oder-Neisse og i Øst-Europa redusert fra 17 til 2,6 millioner.
 » De fordrevne – «die Vertriebenen» - utgjør en betydelig andel av den tyske befolkningen. De er organisert i forbund som arbeider for å ta vare på kulturarven fra hjemmeområdet. Tidligere var de også en sterk pådriver for å ta de tapte områdene tilbake, men dette kravet har nå mindre kraft.
 Kilder: Aftenposten, Wikipedia, SNL